

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Юрія Орестовича Туреги

«Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI – XVIII ст.»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні
науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження Ю. Туреги присвячене функціонуванню владних і самоуправлінських структур у місті Броди в ранньомодерний час, зокрема в період його перебування в складі Речі Посполитої – від часу заснування (локації) міста в 1584 р. та до моменту, коли воно, як і решта теренів Руського воєводства, було опановане Австрійською монархією, і це призвело до докорінних змін в системах влади на цих землях. Інтерес Дисертанта саме до міста Броди видається цілком обґрунтованим, адже дотепер головна увага дослідників, котрі займалися українськими містами в ранньомодерний період, була зосереджена на великих королівських (державних) містах. Зрештою це обумовлено кращим станом збереженості їхньої джерельної бази, тож вибір в якості об'єкту дослідження приватновласницького міста Броди, до історії якого в XVI–XVIII ст. зберігся чималий комплекс міських актових книг, дозволив Дисертантові на їх підставі здійснити оригінальне й важливе для міської історіографії дослідження.

Робота має типову для дисертацій структуру, у першому розділі традиційно подано огляд літератури до дисертації і використаних для її написання джерел, а також представлено методи, застосовані в процесі написання роботи. Зокрема аналізуючи історіографію ранньомодерної історії міста Броди, Дисертант ретельно враховує найменші згадки про нього в літературі від давнини і до сучасності та систематизує їх у рамках шести тематичних блоків, які сам виділяє в історіографії міста. Так само докладно проаналізовано джерельну базу дослідження, яку склали магістратські книги Бродів (нині вони зберігаються й творять фонд 24 Центрального державного історичного архіву України у Львові). Серед них Дисертант виділяє три групи книг: вічні, поточні (протоколи) та фінансові, а також згадує про існування «чорних книг» (С. 36). Припущення Дисертанта щодо останніх, нібито це були ті самі поточні книги, не виглядає обґрунтованим, скорше всього йшлося про кримінальні книги (недаремно ж місто утримувало у штаті міських службовців ката). Після міських книг другим за важливістю джерелом у дисертації названі книги замкової адміністрації, і тут закономірно виникає питання чому Дисертант не опрацював єдину збережену бродівську замкову книгу, хоча один розділ своєї роботи спеціально присвятив замковій адміністрації (тут варто додати, що ця замкова книга зберігається у Львові, цілком доступна дослідникам

та відома Дисертантові з публікацій інших істориків). А її використання не було б формальністю, бо дозволило б подивитися на устрій міста з точки зору Замку (крізь матеріали замкової книги), а не тільки з точки зору Ратуші (крізь матеріали магістратських книг).

В основних розділах представлені структури влади в ранньомодерному місті Броди, вже такою побудовою свого дисертаційного дослідження Дисертант виокремив п'ять рівнів управлінських і самоврядних інституцій у цьому приватновласницькому місті. Другий розділ присвячений найвищому рівні міської влади, який уособлював власник міста або, як його тоді називали, «дідич». Розглядаючи його владні повноваження, Дисертант наголошує на трьох його ролях чи-то функціях, акцентуючи на них вже у назві розділу – на володарській, опікунській та прибутково-корисній. Причому тут – і у висновках ця теза розвинута (С. 181) – Автор надміру абсолютизує «абсолютний характер влади дідичів над містом». Насправді дідич не втручався та й не міг втрутитися у чимало сфер життя мешканців міста, приміром не міг обмежити їх свободу пересування (хіба за вироком суду), не міг їх продати (хіба продати саме місто) та не регулював їх матримоніальні практики (хіба міг судити за порушення норм моралі). Почасти своє твердження Дисертант виводить зі специфічних окреслень дідича у міських книгах, вважаючи їх такими, що мають «апологетичний, вірнопідданський характер» (С. 64): насправді не варто їх сприймати буквально (та ще й з точки зору людини XXI ст.), адже це була специфічна мова тодішнього спілкування, просякнута бароковим символізмом та гіперболізацією (у ті часи навіть магнати у листуванні називали себе «найнижчими слугами»).

У третьому розділі розглянуто замкову адміністрацію Бродів, серед якої Дисертант виокремив наступних посадовців: економа, підстаросту, інженера / архітектора, губернатора та інших урядників (підскарбія, лісничого, ловчого, маршалка, бурграбія, провентового писаря і присяжного возного). На підставі згадок про них у міських книгах у дисертації докладно розглянуто їхні функції та обов'язки, зрештою з джерел не завжди чітко зрозумілі. Однак закономірним є питання: чи усіх цих посадовців можна рахувати частиною замкової адміністрації? Якщо приналежність до неї підстарости чи бурграбія є очевидною, то чи належали до Замку економ або маршалок можна засумніватися. Також цьому розділу виразно бракує людського, персонального виміру. Зокрема в укладених та поданих у додатку до дисертації списках посадовців, які є безсумнівним плюсом роботи, можна зауважити одних і тих самих осіб, які переміщалися з однієї посади на іншу. Це свідчить і про існування певної ієрархії цих урядів, і про ймовірне суміщення чи амбівалентність їхніх функцій, а можливо і про відсутність усталеної системи бродівських замкових урядів. Та й присутність серед бродівських урядовців публічних осіб (дехто навіть згодом став сенатором Речі

Посполитої) дозволяє дещо інакше подивитися на управлінські структури цього нібито провінційного містечка, тож участь цих осіб в управлінні Бродами вимагала б щонайменше коментаря.

Четвертий розділ – найбільший за обсягом серед усіх розділів дисертації – стосується організації міської влади, що діяла в рамках магдебурзького права. Йдеться про традиційні форми міського самоврядування у вигляді виборів магістрату та функціонування його головних компонентів, адміністративного та судового: ради, яку творили райців і очолював бурмістр, та судової лави, до якої належали вїт і заприсяжені лавники, а усі разом вони творили об'єднаний міський уряд. Тут Дисертант намагався максимально повно відтворити коло їх функцій та обов'язків, поділивши їх на вірнопідданські (щодо дідича), загальноміські (щодо міста в цілому), адміністративні (щодо окремих міщан) і соціальні (щодо деяких груп мешканців).

У наступному, п'ятому розділі представлено виконавчі міські органи, які складались з низки призначуваних урядників з різними обов'язками. Як встановив Дисертант, у ранньомодерних Бродах діяли писарі, шафарі, сотники й десятники, міські слуги (пахолки), кати, воротні та сторожі, їхні функції – як основні, так і додаткові, наскільки це дозволили бродівські міські акти, – детально представлені в дисертації.

Окремо в шостому розділі дисертації розглянуто єврейське самоврядування Бродів. З одного боку, зважаючи на етнічно-релігійний склад цього міста, в якому – подібно як і в більшості тодішніх містечок Руського воєводства – замешкувало чимало євреїв, такий підхід є цілком логічним. З іншого боку, в історіографії міські єврейські громади традиційно вивчаються окремо від міст саме з огляду на те, що євреї-міщани мали власне самоврядування та зазвичай не допускались до участі в органах міського управління, тож увагу до них Дисертанта можна тільки вітати. На жаль, з огляду на стан джерельних матеріалів (зокрема на брак кагальних книг, про що Дисертант згадував у першому розділі; С. 38) цей розділ вийшов невеликим.

Загалом запропоновану Юрієм Орестовичем Турегою реконструкцію різних рівнів міського управління та самоврядування міста Броди в XVI–XVIII ст. слід вважати успішною й переконливою, такою, що дійсно відображає цілісну певну модель владних структур українського приватновласницького міста у ранньомодерний період. Водночас у тексті дисертації можна вказати на низку дискусійних нюансів та моментів, які, звісно, не применшують зроблене Дисертантом, проте викликають певні питання, застереження й рефлексії:

1. Для багатьох сюжетів напрошуються порівняння міського управління і самоврядування Бродів та інших українських міст. Це важливо і з огляду на виявлення

типового й унікального для Бродів, і з огляду на запозичення / рецепцію елементів міського устрою від королівських до приватних міст. Приміром, Автор неодноразово згадує, що міщани, укладаючи заповіти, просили війтів, райців чи інших урядників виступити в ролі свідків чи опікунів (С. 88, 115, 117, 120, 135, 151, 152). Тут напевно слід згадати, що така практика була властивою для укладення тестаментів і в інших тогочасних містах, не лише у волинських, як принагідно вказує Дисертант, покликаючись на роботу Наталі Білоус. Зрештою з тексту неясно, чи міські урядники виконували обов'язки опікунів над майном (і сім'єю) померлої особи чи були виконавцями (екзекуторами) останньої волі.

2. Пишучи про джерела й історіографію Бродів, Автор очевидно намагався шукати будь-які згадки про місто. Не завжди такий підхід виявився оправданим. Зокрема, недоцільними виглядають покликання на деякі джерельні видання, на сторінках яких фактично про саме місто Броди чи його управління інформації не міститься. Так, Дисертант послався на дві сторінки 25-го тому «Aktów grodzkich i ziemskich» (с. 39, прим. 14), хоча в обох випадках там лаконічно згадано про бродівський монастир домініканців. Таке покликання було б доречним, як би Дисертант писав про цей монастир, проте в дисертації про нього не згадано ані словом.

3. Дисертант неодноразово покликається на привілей С. Конєцпольського 1629 року, однак недостатньо повно використовує його положення. Зокрема в роботі часто згадується про різні дії міських урядовців під час проведення ярмарків у місті, тож доречно було б уточнити, що згідно з цим привілеєм 1629 р. у Бродах вони мали проводитися тричі на рік і починатися «один на святого Юра, другий на Прокопа, третій на П'ятницю».

4. Досить часто Дисертант підходить обмежено й спрощено до викладу конкретної інформації, яку залучає з актових джерел. Приміром, розповідаючи про прибутки міського писаря, Автор пише (С. 147): «У 1715–1742 рр. писарі отримували на квартал (4 тижні) по 8,18 зл.» та подає посилання: ЦДІАУ м. Львів. Ф. 24. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 26, 32, 34, 41, 44–45. Однак якщо перечитати ці сторінки в актовій книзі, на яку посилається Дисертант, то виявиться, що це не ustalена платня міського писаря, а суми, які він отримував за різні часові проміжки і які є відмінними: 2 злотих «тижневого» [арк. 26], 8 злотих 18 грошей на «квартал» [арк. 32], 4 злотих 18 грошей «за другий півмісяць» [арк. 34] (причому за першу половину місяця писареві заплатили 4 злотих [арк. 32]), 40 злотих «за п'ять місяців» [арк. 34], 8 злотих «за цілий квартал» [арк. 41] (а перед тим 4 злотих «за півкварталу» [арк. 39], а потім 4 і 2 злотих «тижневих грошей» [арк. 43], зрештою там згаданий і «писарчук», якому теж платили [арк. 41]), 8 злотих 18 грошей «за квартал і на лібру паперу» [арк. 44]. І нарешті в рахунку від 20 лютого 1742 р. по 8 лютого 1743 р.: «за сім кварталів від 6 січня 1742 р. по 8 злотих і 18 грошей» – 60 злотих 6 грошей [арк. 45], «за наступні шість

кварталів від 21 липня 1742 р. до 6 січня 1743 р. по 9 злотих і 24 гроші» – 58 злотих 24 гроші [арк. 46], «за найняття міського писаря задатку» – 10 злотих 14 грошей [арк. 46]. Звідси можна зробити висновок, що платня писарю була змінною (початково по 2 злотих на тиждень, не рахуючи грошей на папір). Тобто на прикладі цієї ситуації можна твердити, що Дисертант мав у своєму розпорядженні цілий набір джерельних згадок, але скористався ними вибірково і без спроб систематизувати їх, а подане в роботі узагальнення (якщо це узагальнення, а не просто навмання взятий приклад) не зовсім відповідає реаліям.

5. Трапляються випадки, коли зміст примітки не має жодного зв'язку з текстом, до якого її долучено. Наприклад, можна лише дивуватися навіщо до речення *«Звідси стає очевидним, що для повноцінного порівняння потрібно проводити окреме мінідослідження, що при наявності доступної та обширної джерельної бази для власне бродівських студій на цьому етапі було визнано недоцільним»* (С. 46) додано примітку (прим. 5), в якій розповідається про намір С. Конєцпольського перетворити Броди на друге Замостя (хоч і з цим твердженням можна подискутувати, оскільки в сеймиківій інструкції йдеться лише про прохання надати привілеї Бродам за зразком Замостя).

6. Для тексту дисертації властиві зайві філософствування, початки деяких розділів і підрозділів нагадують середньовічні аренги. Можна навести колоритний приклад таких банальних розважань про дослідницьку роботу (С. 43): *«Ще один момент, на якому варто наголосити полягає в тому, що опосередковане спостереження за соціальним життям Бродів базувалося на вкрай деталізованому підході до джерел, який Андрієм Заяцем окреслений як метод "подокументного опрацювання актових книг". При всіх результативних перевагах останнього скажемо, що його застосування також пов'язане із значними витратами дослідником часу та енергії. Крім того обов'язковою підставою для його успішної імплементації є цілодобовий доступ історика до цифрових копій джерел»*. Що хотів відкрити цим «методологічним» пасажом Дисертант можна хіба здогадуватися, з таким же успіхом можна було написати, що для успішної роботи дослідника необхідно забезпечувати його водою і харчами, доступом до туалету й так далі.

Загалом дисертація Ю. О. Туреги є самостійною науковою працею, в якій не зауважено ознак порушення Дисертантом принципів академічної доброчесності. Робота містить власні ідеї та напрацювання Автора, а висновки сформульовані ним особисто. Основні положення дисертаційного дослідження відображені в 12 публікаціях (у тому числі 3 у фахових виданнях і 1 закордонну), що забезпечило належну апробацію результатів роботи Дисертанта.

Дисертаційна робота Юрія Орестовича Туреги «Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI – XVIII ст.» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від

12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Наведені у рецензії аргументи дають усі підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Юрія Орестовича Туреги на тему «Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI – XVIII ст.» є завершеною самостійною працею, яка виконана з дотриманням усіх вимог, а її Автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Доцент кафедри давньої
історії України та архівознавства
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
кандидат історичних наук, доцент

Олексій ВІННИЧЕНКО

Підпис доц. О.О. Вінниченка засвідчую.

Вчений секретар Львівського
національного університету
імені Івана Франка, доцент

Ольга ГРАБОВЕЦЬКА